

ŚMIERĆ ZA BOCHENEK CHLEBA...

Scenariusze lekcji
i materiały edukacyjne

Za bochenek chleba...
Sadowne,
13 stycznia 1943 r.

Kamila Sachnowska

*...powinno się sławić bohaterskie czyny i ludzi,
którzy ich dokonują. Tworzą oni istotne więzi
między nami, budują Naszą Ludzką Wspólnotę.*

P. Zimbardo, Efekt Lucyfera

Szanowni Państwo

Od 2019 r. Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, w ramach programu „Zawołani po Imieniu” dąży do upamiętnienia Polaków, którzy w czasie okupacji niemieckiej oddali życie ratując Żydów. Dzięki staraniom Instytutu oraz władz samorządowych w wielu miejscowościach w Polsce stanęły symboliczne kamienie pamięci, uwieczniające te postaci oraz osoby, dla ratowania których oddały one swoje życie. W czasie uroczystości odsłonięcia pomników obecni na nich nauczyciele i samorządowcy wielokrotnie poruszali kwestię przygotowania odpowiednich materiałów edukacyjnych, które pomogłyby przybliżyć uczniom tragiczny czas Holokaustu oraz sylwetki tych, którzy w tym okresie z narażeniem życia nieśli pomoc potrzebującym. Ten pakiet jest odpowiedzią na to zapotrzebowanie.

Zagadnienie Holokaustu oraz postaw Polaków wobec tragedii Żydów są obecne w podręcznikach szkolnych oraz w licznych materiałach przygotowanych m.in. przez Instytut Pamięci Narodowej, Muzeum Polin czy Żydowski Instytut Historyczny. Niniejszy materiał różni się jednak tym, że w całości jest poświęcony wyłącznie osobom, które poniosły śmierć za ratowanie zagrożonych żydowskich współobywateli. Wybór, jakiego dokonali, i cena, którą zapłacili, zasługują na szacunek, pamięć oraz przywołanie ich postaci w podręcznikach i materiałach edukacyjnych. Proponowane scenariusze nie tylko przyczynią się do poznania losu tych postaci, ale również umożliwią rozmowy wychowawcze o wartościach, którymi się kierowały: miłosierdziu, odwadze, współczuciu, o przeciwstawianiu się złu i solidarności z tymi, którzy tego zła doświadczają.

Umieszczone w pakiecie scenariusze przygotowane przez ekspertów z Instytutu Pileckiego i Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych można realizować nie tylko na lekcjach historii, ale również na lekcjach wychowawczych, na lekcjach języka polskiego i etyki. W każdym z nich znajdują Państwo odwołania do aktualnej podstawy programowej.

Przeznaczone są przeważnie na jedną jednostkę lekcyjną, ale to nauczyciel najlepiej wie, ile czasu potrzebuje na realizację zaproponowanych celów lekcji.

W pierwszej kolejności prezentujemy zestaw pięciu scenariuszy:

- Holokaust – zagłada Żydów w czasie II wojny światowej
- *Za bochenek chleba...* Sadowne, 13 stycznia 1943 r.
- Zawołani po Imieniu
- *...mieliśmy odrobinę koniecznej odwagi ...* – ludzie i wartości w trudnych czasach
- *Po bezkresach historii krąży widmo nieokreśloności...* – poetycka „rozprawa” Zbigniewa Herberta z historią w wierszu *Pan Cogito o potrzebie ścisłości*

Zachęcamy Państwa do dzielenia się z nami swoimi uwagami, wnioskami i obserwacjami z przeprowadzonych lekcji, a wreszcie do tworzenia własnych scenariuszy. Czekamy na wszystkie informacje pod adresem mailowym zawolani@instytutpileckiego.pl. Zachęcamy także do odwiedzania strony internetowej <https://instytutpileckiego.pl/pl/zawolani-po-imieniu>, na której można znaleźć sylwetki upamiętnionych, informacje o kolejnych uroczystościach odsłonięcia kamieni, a także zwiedzić wirtualną wystawę „Zawołani po Imieniu”.

Autorzy i Redakcja

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKOŁY PONADPODSTAWOWEJ

TEMAT: *ZA BOCHENEK CHLEBA... SADOWNE, 13 STYCZNIA 1943 R.*

Materiał przeznaczony jest do realizacji na lekcji historii.

(1 godz. lekcyjna)

Historia

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres podstawowy)

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:

- 1) przedstawia prawnoustrojowe regulacje okupacyjnych władz dotyczące terytorium państwa polskiego i zamieszkującej tam ludności;
- 2) przedstawia realia życia codziennego w okupowanej Polsce;
- 6) charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym Witolda Pileckiego i Maksymiliana Marii Kolbego; podaje przykłady kolaboracji z Niemcami i Sowietami;

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji. Uczeń:

- 1) przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji całych narodów oraz „istot niegodnych życia” (eutanazja) prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie;
- 2) charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada);
- 4) opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim;
- 5) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem Sprawiedliwych, na przykładzie Ireny Sendlerowej, s. Matyldy Getter, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów.

Treści nauczania (wymagania szczegółowe podstawy programowej – zakres rozszerzony)

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji. Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoa, Porajmos);
- 2) wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu oraz ich związek z hasłami naukowości, nowoczesności i postępu;
- 3) przedstawia rasistowską i antysemicką politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową;

Cele lekcji. Uczeń:

- poprzez studium indywidualnej historii rodziny Lubkiewiczów poznaje realia okupacji niemieckiej, w szczególności kwestie związane z terrorem okupanta oraz pomocy prześladowanym Żydom;
- wykorzystuje do analizy i interpretacji różne rodzaje źródeł oraz próbuje na ich podstawie dokonać rekonstrukcji wydarzeń historycznych;
- doskonalą umiejętności pracy w grupie, logicznego myślenia i wyciągania wniosków;
- poznaje metody pracy i warsztatu historyka i prokuratora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Metody i formy pracy:

- miniwykład nauczyciela;
- analiza tekstów źródłowych;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- wspomnienia krewnych osób, które zostały zamordowane za pomoc udzieloną Żydom podczas II wojny światowej;
- podanie Ireny Kamińskiej (z d. Lubkiewicz) z 12.06.1969 r. do Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie;
- pismo dr. Ryszarda Walczaka, dyrektora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu do Departamentu Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata Instytutu Yad Vashem;
- fragment Biuletynu Żydowskiego Instytutu Historycznego nr 73 (1970);
- obwieszczenie niemieckich władz okupacyjnych władz Częstochowy z 24.09.1942 r.;
- rozporządzenie Gubernatora Generalnego H. Franka z 15.10.1941 r. o karze śmierci dla Żydów opuszczających getto oraz Polaków udzielających im pomocy;
- fragment protokołu z zeznaniami Władysława Kamińskiego, podczas których okazano mu do wglądu tablicę z wizerunkami niemieckich mundurów;
- fragment tekstu H. Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Warszawa 1992, s. 13;
- tabela z wykazem dziennej wartości odżywczej przydziałów kartkowych dla ludności Generalnego Gubernatorstwa w 1941 r.;
- fragment zeznania Stanisława Lubkiewicza przed Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Lublinie 3.06.1987 r.

Tok lekcji

1. Czynności organizacyjne / wstępne

2. Ogniwu wiążące

Wprowadź uczniów w temat zajęć. Poinformuj, że na lekcji wcielą się w rolę badaczy i poprowadzą historyczne śledztwo w sprawie wydarzeń, które miały miejsce w 1943 r. w Sadownem. Następnie wyświetl slajd **Materiał pomocniczy 1.** i zapytaj, co łączy zaprezentowane na nim wydarzenia. Podsumuj wypowiedzi uczniów podkreślając, że wszystkie te wydarzenia miały miejsce w styczniu 1943 r. W kilku zdaniach przedstaw sytuację na świecie i na ziemiach polskich (np.: *Trwa II wojna światowa, państwa Osi zaczynają ponosić pierwsze porażki – Niemcy na froncie wschodnim, Japończycy na południowym Pacyfiku. W Londynie działa rząd polski na uchodźstwie, a na ziemiach polskich Armia Krajowa prowadzi walkę podziemną z okupantem. Niemcy realizują swoją politykę zagłady narodu żydowskiego, a represje wobec Polaków przybierają coraz bardziej brutalny charakter.*).

3. Zajęcia właściwe

a) Podziel uczniów na pięć grup. Wyjaśnij, że pracując w grupach, mają wcielić się w rolę badaczy i na podstawie otrzymanych materiałów źródłowych (**Materiały dla grup I–V**) spróbują zrekonstruować przebieg wydarzeń, które miały miejsce w Sadownem 13.01.1943 r. W czasie analizy uczniowie uzupełniają Karty pracy (**Karty pracy I–V**).

Grupa 1 – celem grupy jest przedstawienie kolejności wydarzeń w Sadownem.

Grupa 2 – celem grupy jest sporządzenie listy ofiar.

Grupa 3 – celem grupy jest znalezienie urzędowych powodów, które doprowadziły do mordu w Sadownem.

Grupa 4 – celem grupy jest ustalenie tożsamości sprawców i odpowiedź na pytanie, czy mogli/mogą być pociągnięci do odpowiedzialności.

Grupa 5 – celem grupy jest wyjaśnienie, jaką wartość miał dla Polaków/Niemców/Żydów w czasie okupacji bochen chleba i gest podzielenia się nim z potrzebującymi.

b) Poproś grupy o przedstawienie wyników swoich prac. Każda grupa ma ok. 3 minut na prezentację. W tym czasie powinna omówić dokument, na którym pracowała (Jaki to typ źródła? Kto jest jego autorem? Kiedy powstał i w jakich okolicznościach? Jaka jest jego wartość dla badanej sprawy?) oraz przedstawić swoje ustalenia.

4. Podsumowanie lekcji przez nauczyciela

Zapytaj uczniów, czy na podstawie opracowanych źródeł udało się zrekonstruować miejsce, okoliczności i przebieg wydarzeń oraz ustalić pełną listę ofiar mordu. Spytaj, czego nie udało się ustalić i poproś o podanie przyczyn.

Pokaż slajd **Materiał pomocniczy 2.** z wizerunkiem kamienia upamiętniającego Lubkiewiczów. Wyjaśnij, że został postawiony w ramach projektu „Zawołani po imieniu”.

Poproś uczniów o dokończenie jednego z poniższych zdań:

- Na dzisiejszej lekcji dowiedziałem się...
- Po dzisiejszej lekcji ważne dla mnie jest...
- Po dzisiejszej lekcji chciałbym zapamiętać...

Propozycje pracy domowej

Poszukaj informacji, jaki los spotkał w czasie II wojny światowej Żydów, którzy mieszkali w Twojej okolicy i jakie były postawy Polaków wobec ich losu.

Materiał pomocniczy 1.

Wybrane wydarzenia ze stycznia 1943 r.

- **2 stycznia** – prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie Władysław Raczkiewicz zwraca się do papieża Piusa XII o zdecydowane potępienie zbrodni dokonywanych przez Niemców.
- **8 stycznia** – sowieckie dowództwo Armii Czerwonej składa gen. Friedrichowi Paulusowi, dowódcy okrążonej pod Stalingradem 6. Armii niemieckiej, ofertę honorowej kapitulacji.
- **13 stycznia** – w obliczu zdecydowanej przewagi sił amerykańskich, wojska japońskie na Guadalcanal rozpoczynają ewakuację z wyspy.
- **13 stycznia** – Niemcy likwidują getto żydowskie w Szydłowcu.
- **13 stycznia** – zostają zamordowane 3 osoby z rodziny Lubkiewiczów.
- **18 stycznia** – grupa bojowa Armii Krajowej pod dowództwem por. Jana Piwnika „Ponurego” uwalnia z niemieckiego więzienia w Pińsku przetrzymywanych tam żołnierzy AK.

Material pomocniczy 2.

Archiwum Instytutu Pileckiego

Material dla grupy I

Podanie Ireny Kamińskiej (z d. Lubkiewicz) z 12.06.1969 r. do Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie.

(pisownia oryginalna)

Zwracam się z prośbą o wydanie mi zaświadczenia, że rodzice moi zginęli za ratowanie Żydów i brat, ponieważ ja z rodzicami i bratem pomagaliśmy Żydom przeżywać ciężki czas okupacji hitlerowskiej i za tę akcję zostali przez karłą ekspedycję hitlerowską rozstrzelani.

Na kilka tygodni przed tragiczną śmiercią rodziców i brata zaczęłam uczęszczać do tajnego gimnazjum. 13 stycznia 1943 r. wracałam właśnie z lekcji o godz. 17.00. W pobliżu szkoły naprzeciwko mnie biegło kilku uzbrojonych żandarmów z ekspedycji karnej, która przyjechała za poszukiwaniem Żydów i badaniem ich żywicieli. Zaszłam do domu i od razu mówię, że są żandarmi. Pochowałam szybko książki od nauki z tajnego gimnazjum, a w tym czasie dwie Żydówki z Sadownego, Enzelówna i Czapkiewiczówna, przyszły do ojca do piekarni za chlebem i po otrzymaniu chleba wyszły z piekarni. Za furtką złapali je żandarmi i zapytali, skąd mają chleb, więc odpowiedziały, że od Lubkiewiczów, chociaż, co prawda, mogły nie wydać. Żydówki zaraz rozstrzelali. Zawołali mężczyzn, żeby wykopali dół do pochowania Żydówek. Żandarmi tymczasem wpadli do mieszkania moich rodziców, jeden z nich był nazwiskiem Schulz, kolonista niemiecki prawdopodobnie z okolic Łodzi, bardzo wysoki, silny, dobrze zbudowany, lat miał wtedy 30 moim zdaniem. Podskoczył do mojej matki, krzycząc: „Co, dawaliście Żydom chleb!” i uderzył matkę pięścią w twarz, tak że się zatoczyła przy ścianie i momentalnie policzek miała siny, aż czarny. Podskoczył wtedy Schulz do mnie, kopnął mnie w nogę wojskowym butem. Następnie pistoletem uderzył mnie w plecy, w kręgosłup, tak silnie, że do dzisiaj mam w tym miejscu stały ból, i krzyknął: „Powiedz, że twoja matka dawała Żydom chleb!”. Wyjąkałam z bólu, że nie widziałam, jak moja matka pomagała Żydom. Śledztwo trwało do godz. 22.00. W tym czasie Schulz strasznie się znęcał nad moją rodziną. Brata, który był uzdolniony muzycznie i grał ładnie na akordeonie, odwracał do ściany i bił, kopał bez żadnej litości. Ojca bił pięścią po twarzy, aż zatoczył się na ścianę, również popychał i kopał.

13 stycznia 1943 r. o godz. 22.00 żandarmi z ekspedycji karnej rozstrzelali wymęczonych i zбитych moich rodziców i brata, na podwórku, za ratowanie Żydów w Polsce. Mnie zostawili jako małą dziewczynkę, ale cóż z takiego życia, kiedy odebrali mi zdrowie i chęć do życia. Zostałam bez wykształcenia, więc trudno i ciężko mi żyć. Do pracy fizycznej się prawie nie nadaję, a do umysłowej nie mam wykształcenia.

IPN BU 392/1147 k. 49–54 (fragmenty)

Materiał dla grupy II

Pismo dr. Ryszarda Walczaka, dyrektora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu do Departamentu Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata Instytutu Yad Vashem.

Niniejszym przesyłam materiały dotyczące udzielenia w okresie okupacji hitlerowskiej pomocy polegającej na dostarczaniu pieczywa przez miejscowych piekarzy z rodziny Lubkiewiczów zbiegłym z getta Żydom.

W sprawie tej zostały ustalone niżej opisane okoliczności faktyczne:

Leon Lubkewicz wraz z żoną Marianną i synem Stefanem zajmowali się wypiekami i sprzedażą pieczywa bez zezwolenia okupacyjnych władz administracyjnych w Sadownem.

W miejscowości tej równocześnie prowadził piekarnię /legalnie/ Stanisław Lubkewicz, syn Leona. Obydwie piekarnie zaopatrywały w pieczywo ludność polską jak i zbiegłych z getta Żydom, którzy ukrywali się w okolicy. Piekarze orientowali się, że istniał surowy zakaz okupanta udzielania pomocy ludności żydowskiej w tym dostarczania żywności. Mimo to udostępniali oni chleb tym Żydom, którzy przybyli do piekarni, także bez otrzymania zapłaty.

13 stycznia 1943 r. w Sadownem oddział niemieckiej żandarmerii zorganizował obławę na Żydom. Nie wiedząc o tym, do piekarni Leona Lubkewicza przybyły dwie młode kobiety – Żydówki: Elżówna i Czapkiewiczówna, otrzymując bochenek chleba. Zostały one po wyjściu z piekarni zatrzymane przez żandarmów. Ustalili oni źródło pochodzenia chleba, po czym zastrzelili kobiety i udali się do piekarni Leona Lubkewicza. Tam zatrzymali Leona Lubkewicza, żonę Mariannę i syna Stefana. Po zaprowadzeniu zatrzymanych do domu Stanisława Lubkewicza żandarmi przeprowadzili krótkie dochodzenie w celu ustalenia ich „winy”, po czym wyprowadzając swe ofiary pojedynczo z mieszkania rozstrzelali Mariannę Lubkewicz, następnie Leona Lubkewicza i wreszcie próbującego się ratować ucieczką Stefana Lubkewicza. Żandarmi polecieli zakopać zwłoki swych ofiar na terenie osady. Następnie dokonali oni rabunku mieszkania Leona i Marianny Lubkewiczów, zabierając złotą biżuterię, zapasy mąki, obuwie i odzież. Stanisław Lubkewicz, który był także objęty dochodzeniem prowadzonym przez żandarmów zdołał się wytłumaczyć z zarzutów o dostarczenie chleba Żydom i w ten sposób zachował życie. Faktycznie chleb, wydany Żydomkom pochodził z piekarni Stanisława Lubkewicza.

Biorąc pod rozwagę opisane powyżej okoliczności wnoszę o uhonorowanie Medalem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata następujących osób z rodziny Lubkewiczów:

1. Leona Lubkewicza /pośmiertnie/
2. Mariannę Lubkewicz /pośmiertnie/
3. Stefana Lubkewicza /pośmiertnie/
4. Stanisława Lubkewicza.

IPN BU 392/1147 k. 3-5

Materiał dla grupy III

Szymon Datner, *Materiały z dziedziny ratownictwa Żydów w Polsce w okresie okupacji hitlerowskiej*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 73 (1970)

Mord rodziny Lubkiewiczów w Sadownem

13 stycznia 1943 r. w miejscowości Sadowne zostali rozstrzelani za pomoc okazaną Żydom: Leon Lubkiewicz lat 59, piekarz, jego żona Marianna, lat 44 oraz syn Stefan, lat 25.

Okoliczności zbrodni były następujące: 13 stycznia ukrywające się przed Niemcami mieszkanki Sadownego, Żydówki nazwiskiem Enzlówna i Czapkiewiczówna, zostały schwyte na ulicy przez żandarmów, którzy przybyli do tej miejscowości jako ekspedycja karna. Obie złapano z chlebem, który przed chwilą otrzymały w piekarni Lubkiewiczów. Żydówki zostały rozstrzelane na miejscu, zaś rodzina Lubkiewiczów, po uprzednim storturowaniu, zamordowana. Ocalała jedynie 19-letnia córka Irena, którą oszczędzono, lecz której żandarmi nie pożałowali razów. Wśród morderców rozpoznany został żandarm Schulz, volksdeutsch (najprawdopodobniej pochodził z okolic Łodzi). Zbrodni dokonano na podwórku domostwa, które zamieszkiwały ofiary.

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 73 (1970), Szymon Datner, *Materiały z dziedziny ratownictwa Żydów w Polsce w okresie okupacji hitlerowskiej*.

Obwieszczenie okupacyjnych władz Częstochowy z 24 września 1942 r.

<p>BEKANTMACHUNG</p> <p><u>Betrifft:</u> <u>Beherbergung von geflüchteten Juden.</u></p> <p>Es besteht Anlass zu folgendem Hinweis: Gemäss der 3. Verordnung über Aufenthaltsbeschränkungen im Generalgouvernement vom 15. 10. 1941 (VO. Bl. GG. S. 595) unterliegen Juden, die den jüdischen Wohnbezirk unbefugt verlassen, der Todesstrafe.</p> <p>Gemäss der gleichen Vorschrift unterliegen Personen, die solchen Juden wissentlich Unterschlupf gewähren, Beköstigung verabfolgen oder Nahrungsmittel verkaufen, ebenfalls der Todesstrafe.</p> <p>Die nichtjüdische Bevölkerung wird daher dringend gewarnt</p> <ol style="list-style-type: none"> <u>1.) Juden Unterschlupf zu gewähren,</u> <u>2.) Juden Beköstigung zu verabfolgen,</u> <u>3.) Juden Nahrungsmittel zu verkaufen.</u> <p>Tschetschau, den 24. 9. 42.</p>	<p>OGŁOSZENIE</p> <p><u>Dotyczy:</u> <u>przetrzymywania ukrywających się żydów.</u></p> <p>Zachodzi potrzeba przypomnienia, że stosownie do § 3 Rozporządzenia o ograniczeniach pobytu w Gen. Gub. z dnia 15. X. 1941 roku (Dz. Rozp. dla GG. str. 595) żydzi, opuszczający dzielnicę żydowską bez zezwolenia, podlegają karze śmierci.</p> <p>Według tego rozporządzenia, osobom, które takim żydom świadomie udzielają przytułku, dostarczają im jedzenia lub sprzedają artykuły żywnościowe, grozi również kara śmierci.</p> <p>Niniejszym ostrzega się stanowczo ludność nieżydowską przed:</p> <ol style="list-style-type: none"> <u>1.) udzielaniem żydom przytułku,</u> <u>2.) dostarczaniem im jedzenia,</u> <u>3.) sprzedawaniem im artykułów żywnościowych.</u> <p>Częstochowa, dnia 24. 9. 42.</p>
---	---

**Der Stadthauptmann
Dr. Franke**

Rozporządzenie Hansa Franka o karze śmierci na Żydów opuszczających getto oraz Polaków udzielających im pomocy

Na podstawie [...] Dekretu Führera z dnia 12 października 1939 r. [...] rozporządzam:

Artykuł 1.

[...]

1. Żydzi, którzy bez upoważnienia opuszczają wyznaczoną im dzielnicę, podlegają karze śmierci. Tej samej karze podlegają osoby, które takim Żydom świadomie dają kryjówkę.
2. Podżegacze i pomocnicy podlegają tej samej karze jak sprawca, czyn usiłowany będzie jak czyn dokonany. W lżejszych wypadkach można orzec ciężkie więzienie lub więzienie.
3. Zawyrokowanie następuje przez Sądy Specjalne.

Artykuł 2.

Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Warszawa, dnia 15 października 1941.

Generalny Gubernator
FRANK

Archiwum Instytutu Pileckiego

Materiał dla grupy IV

Fragment protokołu z zeznaniami Władysława Kamińskiego, podczas których okazano mu do wglądu tablicę z wizerunkami niemieckich mundurów

Warszawa, dnia 05.01.2002 godz. 12.00 [...] Świadek W. K.

W dniu dzisiejszym okazano mi tablicę poglądową z mundurami 1939–1944 nie jestem w stanie dokładnie powiedzieć w jakich mundurach byli ubrani hitlerowcy, którzy dokonali zabójstwa rodziny Lubkiewiczów w Sadownem. Na pewno nie byli oni ubrani w czarne mundury. Żołnierze ci byli ubrani w zielone mundury i nosili czapki ze sztywnym daszkiem. Jak pamiętam była to karna jednostka Wehrmachtu. Nie mogę dokładnie określić umundurowania. Okazane mi mundury są do siebie podobne i dlatego nie potrafię wskazać jakie mundury nosili żołnierze, którzy zabili Lubkiewiczów. Nosili długie wełniane płaszcze koloru zielonego i czapki ze sztywnym daszkiem. Nie pamiętam, jakie mieli insygnia na mundurach.

Archiwum Instytutu Pileckiego.

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA ŚWIADKA

Sadowne, dnia 03.10.2001 godz. 15.15

Świadek W. K.

Pochodzę z Sadownego. Mam informacje na temat zabójstwa rodziny Lubkiewiczów w Sadownem, dokonanego przez hitlerowców 13 stycznia 1943 r.

Przebywałem tego dnia w domu. Byłem już żonaty. Około godz. 21.00 lub 22.00 przyszli do naszego domu hitlerowcy. Do nas przyszedł jeden Niemiec, w umundurowaniu służbowym. Przyszedł z moim bratem stryjecznym. Kazał mi się ubrać, nie wolno było rozmawiać. Zaszliśmy do domu Leopolda D. Niemiec zaprowadził nas do piekarni Stanisława Lubkiewicza. Tam było dwóch lub trzech niemieckich żandarmów. Byliśmy obecni przy przesłuchaniu Leona Lubkiewicza, jego żony przez Niemców. Nie przyznali się do sprzedania chleba Żydówkom. Przesłuchujący ich Niemcy bili Leona Lubkiewicza po twarzy. Było tych Niemców trzech lub czterech, byli w wieku około 30–40 lat. Po tym przesłuchaniu Niemcy wyprowadzili z domu Leona i Mariannę Lubkiewicz. Nie pamiętam które z nich zostało wyprowadzone jako pierwsze. Po wyprowadzeniu jednej z tych osób po kilku sekundach usłyszałem strzał. Po strzale wrócił Niemiec po drugą z tych osób. Wyprowadził na zewnątrz. Po paru sekundach padł strzał. Wrócił po tym strzale do pomieszczenia i wyprowadził Stefana Lubkiewicza. Stefan chciał zabrać kożuszek. Niemiec stwierdził po polsku, że nie będzie mu ten kożuszek potrzebny, gdyż i tak będzie mu ciepło. Wyprowadził ten Niemiec Stefana i po paru sekundach padł strzał. Po paru minutach padł drugi strzał. Następnie może po pięciu minutach padł trzeci strzał. Niemiec, który dokonał zastrzelenia tych trzech osób, dobrze mówił po polsku. Ci Niemcy stacjonowali w szkole w Sadownem, oraz w domu pomalowanym na kolor czerwony, który stał w okolicach szkoły.

Autor: Kamila Sachnowska

Niemcy zaprowadzili nas do pobliskiej piekarni Leona Lubkiewicza. Po drodze widzieliśmy leżące ciała na posesji Stanisława Lubkiewicza. Były to dwa ciała, zapewne Leona i Marianny Lubkiewicz. Niemcy kazali nam w worki ładować pieczywo i nosiliśmy to pieczywo do budynku szkoły i tego czerwonego domu. Podczas gdy nosiliśmy ten chleb Niemiec nakazał mi iść z nim. Prowadził mnie w kierunku piekarni Stanisława Lubkiewicza. Gdy poszliśmy dalej zobaczyłem ciało zastrzelonego Stefana, na nogach posiadał buty oficerki. Niemiec kazał mi ściągać buty Stefana. Z tego powodu że był mróz było ciężko to wykonać. Zapytałem Niemca czy da mi te buty. Miałem zamiar oddać je rodzinie Stefana. Powiedział mi, że jak będą dobre dla mnie to mi je da. Okazało się, że były niedobre. Niemiec zatem powiedział, że będą dla jego siostry.

[...] Troje Lubkiewiczów zostało zastrzelone przez jednego Niemca, który mówił po polsku dość czysto.

Archiwum Instytutu Pileckiego

Materiały dla grupy V

„Czy ty wiesz, czym był wtedy chleb w getcie?”

[*Mówi Marek Edelman*] ...ogłosili [Niemcy], że dają chleb. Wszystkim, którzy się zgłoszą po trzy kilo chleba i marmoladę.

Słuchaj, moje dziecko. Czy ty wiesz, czym był wtedy chleb w getcie? Bo jak nie wiesz, to nigdy nie zrozumiesz, dlaczego tysiące ludzi mogło dobrowolnie przyjść i z tym chlebem jechać do Treblinki. Nikt przecież tego dotychczas nie rozumiał.

Tutaj rozdawali, w tym miejscu. Podłużne, rumiane bochenki sitka[1].

I wiesz co?

I ludzie szli, porządnie, czwórkami po ten chleb, a potem do wagonu. Chętnych było tylu, że musieli w kolejce stać.

„Oszaleliście?” mówili, kiedy próbowaliśmy ich przekonać, że to nie do pracy ich wiozą. „Posłano by nas na śmierć z chlebem? Tyle chleba zmarnowaliby?!”

H. Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Warszawa 1992, s. 13.

[1] Chleb sitkowy – chleb wypiekany z mąki żytniej sitkowej i mąki pszennej.

Dzienna wartość odżywcza przydziałów kartkowych dla ludności Generalnego Gubernatorstwa w 1941 r.

Narodowość	Dzienna liczba kalorii	Cena 1 kalorii (w groszach)
Niemcy	2310	0,3
Ukraińcy	930	0,8
Polacy	654	2,6
Żydzi	184	5,9

**Zeznanie Stanisława Lubkiewicza
przed Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich w Lublinie**

(fragmenty)

PROTOKÓŁ PRZESŁUCHANIA ŚWIADKA

Dnia 3 czerwca 1987 r. w Lublinie

Imię i nazwisko: Stanisław Lubkiewicz

W domu postawiłem nieduży piec piekarski i piekłem chleb. Był to wypiek chleba nielegalny, gdyż nie miałem zezwolenia administracji niemieckiej. Chleb ten sprzedawałem po kryjomu ludności polskiej i żydowskiej. Gdzieś w początkach roku 1942 uzyskałem zezwolenie na wypiek chleba sprzedawanego na kartki przydziałowe. Chleb ten piekłem w piekarni mego ojca Leona, wspólnie z nim. Do końca 1943 r. ojciec piekł chleb po kryjomu i sprzedawał go także ludności żydowskiej, ukrywającej się w lasach zwanych „Jagiel”. Przy końcu 1942 r. w Sadowym wybudowałem piekarnię z mieszkaniem. Natomiast mój ojciec w swojej piekarni w dalszym ciągu wypiekał chleb po kryjomu. Te dwie piekarnie były oddalone od siebie około 200–250 metrów. 13 stycznia 1943 r. do Sadowego przybyło około 20 żandarmów i zatrzymali się w miejscowej szkole. Polacy mówili, że jest to jakaś karna ekspedycja niemiecka. W tym czasie był u mnie brat Stefan, któremu powiedziałem by poszedł do ojca i ostrzegł go. Po jakimś czasie przyszedł przestraszony i powiedział, że w domu ojca byli żandarmi i mówili ojcu, że go nauczą. Wchodząc na podwórko usłyszałem wołanie „Halt” i zobaczyłem żandarma. Żandarm zapytał mnie „Ty dałeś chleb dla Żydów”, a ja powiedziałem, że dałem chleb matce do jedzenia. Żandarm powiedział mi „chodź, zobaczysz swój chleb” i zaprowadził mnie do mego mieszkania. [...] Na kredensie leżał bochenek chleba. Żandarm zapytał mnie czy ten bochenek chleba jest z mojej piekarni, na co odpowiedziałem, że tak. Wtedy żandarm powiedział mi, że ten chleb zabrał Żydówce, a w domu ojca zostały dwa bochenki. Kazał mi iść do domu rodziców bym stwierdził, czy tamte chleby są z mojego wypieku. Żandarm kazał mnie poznawać czy te dwa chleby zostały wypieczone w mojej piekarni. Odpowiedziałem, że to jest mój chleb. [...] Zapytali mnie żandarmi czy matka dawała Żydom chleb, na co ja odpowiedziałem, że nie wiem. O to samo zapytali mojego brata Stefana, a ten powiedział, że nie wie. Pytania te zadawali kilka razy bratu, i po odpowiedzi „nie wiem” bili go po twarzy. Po dłuższej rozmowie ten mówiący po polsku powiedział matce by się ubrała i wyprowadził ją z domu. Po niedługim czasie usłyszałem odgłos jednego strzału. Po tym do domu przyszedł ten żandarm i powiedział ojcu „chodź”. Po niedługim czasie usłyszałem odgłos strzału. Po kilku minutach ten żandarm przyszedł i powiedział do brata Stefana „chodź”. Brat schylił się na podłogę chcąc zabrać serdaczek, ale żandarm nie pozwolił mu zabrać i powiedział „i tak ci będzie ciepło”. Wyszli z mieszkania. Słyszałem dwa odgłosy strzałów. Gdy zabili rodziców i brata mogła być godzina 21 wieczorem.

IPN BU 392/746 k. 13–16

Autor: Kamila Sachnowska

Karta pracy dla grupy I

Odpowiedzcie na pytania i wykonajcie polecenia:

- 1) Kto jest twórcą dokumentu? W jakiej relacji pozostaje/pozostawał z rodziną Lubkiewiczów? Skąd wie o faktach, o których opowiada?

.....
.....
.....

- 2) Kiedy powstało podanie? Ile upłynęło czasu między jego powstaniem a wydarzeniami, o których w nim mowa?

.....
.....
.....

- 3) Na podstawie informacji zawartych w podaniu, uporządkujcie w tabeli opisane wydarzenia w kolejności chronologicznej. W miarę możliwości ustalcie, o której godzinie miały miejsce poszczególne etapy tragedii.

	Wydarzenie	Godzina
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		

Karta pracy dla grupy II

Odpowiedzcie na pytania i wykonajcie polecenia:

1) Kto jest autorem dokumentu? Czym zajmuje się instytucja, którą reprezentuje autor?

.....
.....
.....

2) Do jakiej instytucji adresowany jest list?

.....
.....
.....

3) W jakim celu został wysłany list?

.....
.....
.....

4) Sporządźcie listę ofiar niemieckiej zbrodni z 13 stycznia 1943 r.

Imię	Nazwisko	Informacje o postaci

Karta pracy dla grupy III

Odpowiedzcie na pytania i wykonajcie polecenia:

- 1) Kto jest adresatem obwieszczenia i rozporządzenia?

.....
.....
.....

- 2) W jakim celu zostały wydane rozporządzenia?

.....
.....
.....

- 3) Na podstawie relacji z Biuletynu ŻIH oraz obu dokumentów wpiszcie w tabelę przyczyny, które doprowadziły do śmierci wymienionych osób.

Ofiara zbrodni	Przyczyna, z powodu której została zamordowana
[?] Enzelówna	
[?] Czapkiewiczówna	
Leon Lubkiewicz	
Marianna Lubkiewicz	
Stefan Lubkiewicz	

Karta pracy dla grupy IV

Odpowiedzcie na pytania i wykonajcie polecenia:

1) Kim jest osoba składające zeznanie? Skąd wie o faktach, o których mówi?

.....
.....
.....

2) Kiedy powstał dokument? Ile upłynęło czasu między jego powstaniem a wydarzeniami, o których jest w nim mowa?

.....
.....
.....

3) Jak upływ czasu mógł wpłynąć na relację zawartą w zeznaniu?

.....
.....
.....

4) Na podstawie relacji uzupełnij tabelę danymi o sprawcach mordu na Lubkiewiczach, Enzelównie i Czapkiewiczównie?

	Informacje o sprawcach mordu w Sadownem
Imię/Imiona	
Nazwisko/Nazwiska	
Narodowość	
Wiek	
Liczba sprawców	
Formacja wojskowa, do której należeli	
Język, którym się posługiwali	

Karta pracy dla grupy V

Odpowiedzcie na pytania i wykonajcie polecenia:

- 1) Dlaczego Niemcy rozdawali chleb wywożonym do Treblinki Żydom? Jaki osiągnęli dzięki temu efekt?

.....

.....

.....

- 2) Na podstawie tabeli i wiedzy z innych źródeł powiedz, dlaczego koszty wyżywienia różnych narodowości w Generalnym Gubernatorstwie były tak zróżnicowane.

.....

.....

.....

- 3) Po analizie tabeli i wypowiedzi M. Edelmana uzupełnij poniższą tabelę informacjami o tym, jaką wartość w czasie okupacji miał chleb dla poszczególnych osób uczestniczących w wydarzeniach w Sadownem w styczniu 1943 r.

Niemcy	Kobiety z getta	Rodzina Lubkiewiczów